

JAGODA (217) *sb f*

Oba a jasne; -god-, -gód.

sg N jagoda (27). ◇ G jagody (7). ◇ D jagodzie (1). ◇ A jagodę (7). ◇ L jagodzie (1). ◇ pl N jagody (59). ◇ G jagód (60); -ód (9), -(o)d (51). ◇ D jagod(o)m (1). ◇ A jagody (43). ◇ I jagodami (4) Mącz (2), SienLek (2), jagody (2) BibRadz, BielKron. ◇ L jagodach (4) FalZioł, BudBib, Calep, PaxLiz, jagodziech (1) OpecŻyw; -ach (1) BudBib, -äch (1) PaxLiz, -(a)ch (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Niewielki, zwykle soczysty owoc różnych krzewów i roślin; uva Mymer¹, BartBydg, Mącz, Calep, Cn; acinum, acinus Murm, Cn; bacca, bumamma (uva) Mącz, Cn; bumastos (uva) Calep, Cn; bumammia Cn (184) : Uva, d[icitu]r illud totum cum racemis et acinis, humore et succo plena, yagoda BartBydg 174b; Widzyiałem przed łobą matzice łktozey wvraftały trzy latorołli ktore po kwiecyu myały dozrałe iagody [uvas maturescere Vulg Gen 40/10] HistJóz A4; Też napal popiołu z iądrekt ktore bywaią w iagodach FalZioł I 156a; Iagody, iako Ią wifnie czarne/ trzefnie białe/ ieżyny/ niedzwiedziny/ łzweftki/ przed iedzeniem innych rzeczy maią być iedzone FalZioł V 64, I 31b, 85b, 114a, 155a, II Ic (10); GlabGad I6v; Nocy thedy przyłzłey widział wełnie Alexander/ iż trzymał w rękę iagodę/ á porzuciłwzy ná ziemię tárł ią łwemi nogámi áż łniey wino wytłoczył. HistAl B8v, B8v; KrowObr 88; RejWiz 4, 34v; Fłgowe drzewo piękne/ wyłoko ná łkále/ Málówali/ á iągody iuz ná nim o mále. RejZwierz 116v; BibRadz Lev 19/10, Deut 23/24, 2.Esdr 13/15, Ez 18/2; [książęta Izraelscy] wzyęli s tám tego mieyłcá owocu figow/ iábłek poma granata/ páłmową gáłas y z iągody odcięli [absciderunt palmitem cum uva sua Vulg Num 13/24] BielKron 40; Nie bierzcie lichwy od bliźniego łwego/ ále gdy wnidzyełz do iego winnice/ iedz iągody iego coć łie chce [comede uvas quantum tibi placuerit Vulg Deut 23/24]/ iedno dáley nie wynoś BielKron 44, 6 [2 r.], 15 [5 r.], I6v, 18v, 153, 453v; Botrus vel Botrys, Racemus, Grono cále yagód/ á zwłázczá winá. Mącz 26c; Decerpere uvam, Zebrać/ Rwać yągody. Mącz 39c; Fert uvas acerbas et ingustabiles, Rodzy yągody bárzo gorskie ku yedzeniu nie godne. Mącz 150c; Myrthus, Drzewo we włoźzech dobrze łmáczne yągody rodzące z których wino czinią. Mącz 240b; Rubus caninus, Głóg ná ktorým czerwone yągody rołtą. Mącz 359, 2c [2 r.], 22c, 27b, 28a [2 r.], 52d (31); SarnUzn G8v; Wyciśni łok z korzenia przełtępowego/ poki mu iągody nierołną/ áłbo niźli dołtáią SienLek 80; Skępiec iáko głóg co drapie przy drodze/ Iągody twárde á Kozá gi głodze. RejZwierz 217, 74v, 105v, 232v; BudBib 2.Esdr 13/15, Cant 2/15, I 414b marg; BudNT Luc 6/44; ModrzBaz 53v; SkarŻyw 59, 80, 88 [2 r.], 117 [2 r.], 224, 497 [2 r.]; KochTr 14; KochPieś 14; Calep 142b, 345b; GosłCast 9; Niełtety mnie/ ná złym czás tráfił/ ná iełsień/ w ktorey iągody iuz pozbiarano/ á rzadko łię co náleść moze: iáko gruzłki po otrzęsieniu y kłofy po źniwie. SkarKaz)(3.*

W porównaniach (13): gdy komu wyrołcie w zadku Emoroides, że będzie iakoby iagoda wielką czarna/ y czałem więłtzy: zową to Morij. FalZioł V 107v, I 6b, 106c, V 108v; GlabGad B5; RejWiz 4; Iáko iągody ná pułłczy nálózłem Iłráelá [Quasi uvas in deserto inveni Israel]: iákoby pierwłłe iábłká drzewá Figowego w wierzchu iego/ widziałem oyce ich Leop Os 9/10; OrzRozm H2; włpaniła połtáwá/ wywielźone herby/ włzytkoć to Ią iáko iągody ná głógu/ chocia y łie pięknie czyrwienieią/ ále łmáku w nich żadnego nie máłz RejZwierz 52v, 217; iáko z wielu źiarnek ieden chlełb czyniá/ á

z wielu iągód iedno wino zlewaią: ták z wiela ofob wiernych ludzi iedność Kościoła Bożego/ to iest Ciála Chriftułowego iest złożona. *WujJud* 258; *BudBib Os* 9/10; *KlonWor* 57.

W połączeniu z nazwą jagody wyrażoną przymiotnikiem (53), lub rzeczownikiem (7); jagoda + przydawka (30), przydawka + jagoda (21) [w tym: jagody bobkowe (2), brzoskiniowe, bżowe (4), czyrnice (2), głogowe, jałowcowe (7), jemiele (jemiołowe) (3), jeżynowe (jeżynne, ostrożynowe, jeżyny) (4), labruska, mandragory, morwy, muskatellowe, palmowe (2), psinkowe (2), śliwne, winne (27), żorawin (żorawinowe) (2)] (60): *Mespilium. eyn mefpel Yemyele yągody. Murm* 110, 110 [2 r.]; *Vua. weynber. winna iagoda. Mymer*¹ 20; *BartBydg* 4b, 36b, 90, 128b; Też iest dobre na dychawicę to lekarstwo/ vwarzywły iagody Iałowczowe/ s figami/ z lakricią w winie á oczukrowawły day pić poranu. *FalZioł I* 68b; Suche iagody żorawinowe zacifkaią żywoth/ áthak biegunkę załtanawiaią. *FalZioł I* 85c; Wezmi fklenicę [...] á włoż w nią iagod Winnych nie dozrzałych, poł funta/ foli oczkowatey poł funtha *FalZioł II* 18c; Tedy fok wycińiony z iagod płinkowych z rożanym oleykiem zmiefzany: ma być tam w macicę bawełnę w tym rozmocziwły: pułzczany. *FalZioł V* 28v; Wezmi Ieżyn iagod czyfcie vzrzałych á nie zgniłych/ wyźmi z nich wodę/ á przyley do niey wina [...] ten trunek pořila fercze y żoładek *FalZioł V* 68; Też powidła z iagod czyrnicz/ fą ofobne na to. *FalZioł V* 86, I 67d, 85c, IV 2c, V 68v, 90v [2 r.], 91; *KrowObr* 88; Izařz może brácia moi mili Figá iągody winne rodić? álbo winny korzeń figi [*Nunquid potest [...] ficus uvas facere, aut vitis ficus*]? *Leop Iac* 3/12, *Eccli* 50/16; nálaźł tám Kozyeł iągody zowa Lábrufká/ iadł ie y vpił fie imi *BielKron* 6; Rzekła Rachel/ niechay řpi s tobą tę noc zá ty iągody Mándrágori. *BielKron* 15; Pálmowe iągody. *BielKron* 40; [w *Kalekucie*] Nabiátu wřzelkiego dofyc máiá y owocow wřzelkich/ thákieź iągody winnych kthore zowiemy rozynki. *BielKron* 453v, L1112; *Laurus, Laurowe álbo bobkowe drzewo. Bacca lauri, Iagody bobkowe. Mącz* 186a; *Morum, Iągody morwy. Mącz* 233b; *Passum, Słódkie picie z winnych grón dobrze ná słońcu vřmażonych/ álbo z muskatellowych yągody/ Muřzkátellá. Mącz* 283a; *Morum rubi, Yeżynne yągody. Mącz* 359b, 2c, 26c, 28b, 98b, 154c (12); Weźmi iągód álbo powidł bżowych/ węgla řofnowého/ álbo lipowého/ vtářzy to weřpoł/ wleyże w to winá *SienLek* 149v, 7v, 97, 123v, 124v [2 r.], 149; *RejPos* 186v; A Noe báwił fie robotą około roley y wynálařł iągody winne/ y wřzczepił winnicę *SkarŻyw* 271, 454; *Cornum – Iagody głogowe. Calep* 261b, 17b, 892b, 1126a, 1146b [2 r.]; *GostGosp* 132; *WujNT Luc* 6/44, *lac* 3/12; [Iagody řliwne mała thuczą człowika/ zwłařcza białe trudnieyřze řá ku řtrawieniu a żoładkowi řzkodzą *Cresc* 1549 387, 391 (*Linde*).]

W charakterystycznych połączeniach: jagody (obe)řwać (2), (po)zbierać (8), rodić (rodzący) (9); narwać jagod; jagody cierpniące, czyrwone (4), dostałe (3), dozrałe, drobne, miękkie, niedojrzałe (2), niedosźle, piękne, słódkie, smaczne, řliczne, twarde (2), wielkie (5); grono jagod.

Przysłowie: winnicę po iągodzie poznać *SkarKaz* Ooood.

Zwrot: »wyciskać jagody« (1): y dzýerzałem kubek Faraonow wręku moich y wytziřkałem iagody weń [*Tuli ergo uvas et expressi in calicem Vulg Gen* 40/11] ý dawałem Faraonowi pitz *HistJóz* A4.

Wyrażenia: »białe jagody« = *gatunek winogron* (1): *Humida loca de uva alba, Sicca de nigra inserito, Mokre mieyřce białemi yągodámi/ á řuche zář czarnemi zářadzay. Mącz* 387a.

»czarne jagody« = *gatunek winogron* (1): *Mącz* 387a cf »białe jagody«.

Zestawienia: »jagody wilcze« = *pokrzyk wilczajagoda; Atropa belladonna L. (1):* ALki albo wyfuki ogrodne [...] [*mają w listku*] macherziki/ á w nich fą iakoby iagody czirwone/ ktorego owoczcu moc iest podobna/ moczy iagod wilczych. *FalZioł I 6b.*

»jagody zamorskie« – *owoce morwy (1):* WEzmi fkory fwieżey z włoſkiego orzecha/ czterzy y dwadziefcia łotow/ wodki iagod zamorzłkich ktore zową Moracelli/ wodki Ieleniego ięzyku/ rowno dwanałcie łotow *FalZioł II 16c.*

Szereg: »jagody albo owoce« (1): cemu od iagod albo od owoczow ludziem bywaią w zębiech ofkominy. *GlabGad I4v.*

W przem (10): Bo ich rod poſzedł z Gomorry á iagod gorzkości/ Nápoione fą ſercá ich káżdey ſproſney złości *LubPs gg5v; BibRadz 4.Esdr 9/21; SkarŻyw 238;* Y drugi ániół wyſzedł z ołtarzá/ ktory miał moc nád ogniem: y záwołał wielkim głosem ku temu ktory miał ſierp oftry/ mowiąc: Zápuść ten twoy ſierp oftry/ á zbieray groná winnicę [!] ziemie: boć doyrzáły iagody iey [*quoniam maturae sunt uvae eius*]. *WujNT Apoc 14/18; Zebrane fą z tego kroleſtwá one ſłodkie iagody/ męzowie oni nabożni/ mądrzy/ męzni/ y potężni cnot y poczciwoſci y oyczyzny wielcy miłoſnicy/ ktorzy y vpadku korony weſprzeć mogli. SkarKaz)(3,)(3.*

jagody czego (3): krzyfz ná mieyſcu Kálwaryey ofádzony/ wnetze żywota náſzego ſzczęſliwe iagody/ bez ſprawy ludzkiej/ vrodził *SkarŻyw 399;* Iáko lię weń [*w Chrystusa*] ſzczepim y ſok z niego ná dobre cnot ſ. iagody bierzem *SkarKaz Oooob, 552b.*

Zwrot: »jagody wycisnąć« (1): Pokoy máć winną ſpłodził/ y wzdęte iagody Wyciſł/ fkąd leie w czałę Syn Oycu mołcz młody. *RybGęſli B2.*

Przem: Wino (2): DZiwna w głowie niepogodá/ Kiedy iéy ruſzy iagodá. *PudłFr 21.*

[*Wyrażenia: peryfr. »gorzka jagoda« = męka: [Chrystus modli ſię w Ogrójcu] Moy Oycze. Moźnali to rzecz/ niechay przeminie kielich ten/ ábym go nie pił. [...] Słuchayże Potym co mowi. Moy Oycze/ iakoby chciał rzec. Iac to moy namilſzy/ ieftem namilſzym Synem twoim/ ktorego gorzką iagodą częſtuiełz. BzowRóz 65 (Linde).]*

Szereg: »chmiel i jagoda« (1): Gdyż máło od martwego piiánicá rozny: Baczenia przyſtoynego y rozłádku proźny [...] Bo go chmiel y iagodá/ á nie rozum/ rzádzi. *KlonWor 69.*

2. Część twarzy, policzek; mala Murm, Mymer¹, BartBydż, Mącz, Cn; gena Murm, Mącz, Cn; maxilla Murm, BartBydż, Mącz (31): Iagody yey nyepuczolouate albo tłuſte any uyfchle ale czudne byale a rumyone wbaruye yako mleko a roza *PatKaz III 121;* Mala Das wang Yágota Gena idem, Maxilla idem. *Murm 53; Mymer¹ 22v; BartBydż 85b, 87b; FalZioł V 13v;* A zaż łzy wdowy na iagody [*ad maxillam*] nie płyną/ á wołanie iey ná tego ktory ie wywodzi? Abowiem z iagody wfępuią aż do niebá *Leop Eccli 35/18-19;* Maxilla, Policzek/ czeluſć. Idem quod Mala vel Gena, Iagodá w twarzy. *Mącz 212a, 143b, 147a, 205a;* Kiedy ſye Lice niemocnego bárzo zmięni á wyſchnie/ a iagody ſye wypną/ złe iest známie *SienLek 22; BudBib Is 50/6, Eccli 35/16[18];* Nie ſprzećiwiay ſie złemu: ále iefliby cię kto policzkował w práwą twą iagodę/ obroźe mu y drugą [*qui te percutit in maxillam, praebe et alteram Vulg Luc 6/29*]. *CzechRozm 247; SkarŻyw 13, 160, 291, 440;* Nie przypráwna rumiánoſć/ gdy ſye wkázuie/ Przez iéy wdzięczne iagody: kogóz nie zhołduie? *PudłFr 70; GrabowSet L; GoſtCast 56, 74; PaxLiz D2v; ZbylPrzyg B2.*

Wyrażenie: »jagody obliczne, oblicza, lica« (1 : 1: 1): *HistAl* N4v; Piękne są jagody licá twego/ iáko v Synogárlíce [*Pulchrae sunt genae tuae sicut turturis*] *Leop Cant* 1/9; Pingere genas, Iágód oblicznych bárwicą potrzeb. *Mqcz* 300a.

Szeregi: »jagody i czeluści« (1): Widziś tóż dziewitzo błogoflawioná ninijé jagody ij czelufci moię bytz niepokáloné *OpecŻyw* [79]v.

»jagody i oblicze« (1): A maiątz na śwych iagodziech ij obliczu ślzy gorącó/ [*Maryja*] do do mu fie zafie s tef- knością wielką wrocilá *OpecŻyw* 176v.

3. anatom. Języczek, zakończenie podniebienia miękkiego (1) :

Zestawienie: »jagoda gardzielna« (1): uva, yagoda, gardzyel#na#etiam di[*icitu*]r illud carneum, quod in fine palati circa fauces est et humiditate variatur, et est vocis moderatrix *BartBydg* 174b; [Uva etiam dicitur illud carneneum quod est in ore, quia pendet ad modum uve et semper est humida – yagoda gardzyelna. *ReuchlinBartBydg* L5v.]

4. lek. Wrzód w gardle (1) : Te⁸⁰ [*małża*] fkorupa, fpalona zmodem [!] goij w gardle iagodę którą zową czopek/ y theż inne wrzody kthore fie czynią w gardle. *FalZioł* IV 38b.

Synonimy: **2. czeluść, lice, oblicze, policzek; 3. języczek; 4. czopek.**

Cf JAGODORODNY